

PAPER DETAILS

TITLE: GARZAN VE RAMAN YÖRESİ EFSANE VE HALK INANISLARINDA DAG VE SU KÜLTÜ

AUTHORS: Rezan Karakas

PAGES: 1131-1141

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/313636>

GARZAN VE RAMAN YÖRESİ EFSANE VE HALK İNANIŞLARINDA DAĞ VE SU KÜLTÜ

Rezan Karakaş^{1*}

¹*Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Siirt*

^{*}*rezankarakas@hotmail.com*

Özet: Dicle nehrinin kolları “Batman” ve “Garzan” çayları arasındaki havzada yer alan yöre, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin merkezi olmuştur. Yörenin il merkezi konumundaki Batman şehrinin tarihi, Sümerlere kadar uzanmaktadır. Garzan ve Raman yöresinde, insanların bilimden uzak olunan devirlerde evren, evrendeki varlık ve olaylarla ilgili düşünce ve duygularının birer simgesel anlatımı olan çeşitli efsaneler ve halk inanışları bulunmaktadır.

Gercüş ilçesine bağlı Çukuryurt köyünde anlatılan efsanede Meva ve Şamiko adlı dağların oluşumu, birbirlerini seven, ancak çeşitli nedenlerle kavuşamayan âşıkların yaşamı ile ilişkilendirilir. Mereto Dağı ile ilgili efsane, “Tufan Efsaneleri”nden biri olarak halk belleğinde konumlanır. Sason’da bulunan “delikli taş”la ilgili anlatılanlar, kutsal dağlar ve orada yaşayan sıra dışı varlıklarla ilgili inanışın bir başka tezahürüdür. Dağ/taşla ilgili inanışların nazardan korunma ya da büyüsel yollu halk sağaltmalarında da mühim bir işlevi bulunmaktadır. Garzan ve Raman yöresinde halk tarafından türbe ve yatır olarak kabul edilen çeşitli kutsal mekânların dağ ve tepelerde bulunması da Anadolu halk kültüründeki ortak motiflerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yörede su kültü ile ilgili anlatı ve inanışlar da önemli bir kültür unsuru olarak varlığını korumaktadır. Bu inanışlardan biri “göl” ile ilgilidir. Gercüş ilçesinde yer alan Kırkat Gölü’nün, yılın belirli bir zamanında, kimin adını çağırırsa, o kişinin canını alacağına inanılır.

Bu çalışmada, dağ ve su kültlerinin Garzan ve Raman yöresinde yaşayan söylence ve halk inanışlarındaki işlevi, metinlerden hareketle yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Garzan ve Raman yöresi, dağ ve su kültü, efsane, inanış

The Mountain and Water Cult in the Legendary and Folk Beliefs of the Garzan and Raman Region

Abstract: The region situating on the basin of the Batman and Garzan Creeks, which are the branches of the Tigris River, has been center for various civilizations throughout the history. The history of the Batman Province, which is the urban center of the region, dates back to the Sumerians. In the region of Garzan and Raman there are various legendary and folk beliefs which are the symbolic narrations of the times when science was absent among the human beings in the Universe and of the thoughts and emotions regarding the events and existence in the Universe.

The formation of the Meva and Samika Mountains is a legend that has been narrated in the Cukuryurt village of Gercus Town. The legend about the formation of these two mountains has been related to the life of the lovers who were unable to be together for various reasons. The legend about the Mereto Mountain was one of the 'deluge legends' that has been existed in the memory of the public. The narration about the "Stone with hole" in Sason is another reflection of the holy mountains and the belief of extraordinary creatures living there. Beliefs about mountains and stones have an important function in being protected from the evil eye and having cured via incantation. The shrines and tombs regarded as holy places by the people in the region of Garzan and Raman are located on the hills and mountains. Their locations on the mountains and hills are one of motives of the Anatolian folk culture.

The narratives and beliefs about the water cult in the region still preserve their existence as the important elements of the culture. One of those beliefs is about the Lake. It is believed that the Lake of Kırkat in the town of Gercus takes the life of the person whose name was called by it.

In this paper, the function of the mountain and water cult in the legends and folk beliefs of the the Garzan and Raman region will be explained by analyzing the related texts.

Key Words: The Garzan and Raman Region, Mountain and Water Cult, Legend, Belief.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için yeme-içme, barınma gibi fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Ancak insan, tarih boyunca sadece fiziksel ihtiyaçlarını gidermekle yetinmemiş, yaşadığı yeryüzünü tanımaya, anlamaya, ona dair fikirler üretmeye çalışmıştır. Düşünen insan, muhayyilesini zorlayarak etrafında gördüğü ve gündelik yaşantısının bir parçası olan varlık ve olaylarla ilgili yorumlarda bulunmuştur. Depremler olurken, ay tutulurken, şimşek çakarken, nehir taşarken vs. korkmuş, bu olayların sebebini, insanüstü varlıklara bağlamıştır. Doğa ile ilgili ürettiği düşünceyle manevî tarafını yani insanî yönünü besleyen insanoğlu, günümüz dünyasında dahi manevî varlığını, muhtelif inanış unsurlarıyla doldurmaya devam etmektedir. Bilim çağı olarak kabul edilen günümüzde bile, halk arasında yaşayan çeşitli efsanelerin ve inanışların bulunması, bu görüşümüzü destekleyecek niteliktedir.

Garzan ve Raman yöresinde tespit ettiğimiz efsane ve inanışlarda “dağ” ve “su” kültürünün önemli bir motif olarak yer aldığı görülmektedir:

2. DAĞ KÜLTÜ

Dağlar, koyakları ve mağaralarıyla ilkel insan için sığınma yerleridir. Bir tabiat varlığı olarak dağ, insanoğlunun barınma, beslenme ve sosyal yaşamını sürdürme olanağını sağlayan bir yurt olmuştur. Dağların muhtelif anlatılardaki simgesel boyutu, dağın insanoğlunun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamındaki önemi oranında derinlik kazanmıştır. Dağ, yüksekliği ve ulaşılmazlığı itibarıyla ilkel insanın zihninde korkuyla karışık bir saygı uyandırmıştır. Bu sebepten birçok kültürde dağlar, kutsal varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bir varlığın kutsal kabul edilmesi için onda insanda olmayan insanüstü bir hasletin olması gerekir. Bu yönleriyle çoğu mitolojilerde dağlar, bir ruha sahip canlı varlıklar olarak algılanmıştır. Birçok mitik anlatıda dağ, tanrıların, kutsal ruhların ve sıra dışı varlıkların mekânı olarak tasvir edilmiştir.

Dağ, sağlamlığın, hükümdarlığın ve gücün sembolüdür. Genel itibarıyla dağların “koruyucu” bir vasfı vardır. Türklerin Ergenekon efsanesinde yer alan dağ, halkın düşmandan kurtulmasına ve çoğalmasına imkân sağlayan bir yurt görünümündedir. “Bu yönüyle Ergenekon, “dünya kuşağı”nı teşkil eden bir dağ gibi düşünülmüş olabilir Nitekim Ruslara ve Fin-Ugor kavimlerine göre, yeryüzünün kuşağı, Ural dağlarıdır. Ortadoğu kültürlerinin Kafdağı, bir nevi eski Türk Demir ve kutsal dağlarının karşılığıdır” (Ögel 2003: 60). Yunan mitolojisinin Olimpos, tanrıların mekânıdır.

Gök-Tanrı kültüyle dağ kültürünün birbiriyle yakın ilgisi bulunduğu Hunlar devrinden ta şimdiki Altaylara kadar devam den şaman ayinlerinden anlaşılmaktadır. Altaylı Şor ve Belter'ler kurbanlarını Gök-Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu ayine "tengere tayıg" (yani tanrı-gök kurbanı) derler. Gardizi'nin verdiği malumata göre, eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi, bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir. (İnan 2006: 49).

"Dağ kültleri ve dağların üzerinde tapınakların bulunması, başka topluluklar için de söz konusuydu. Türklerin komşusu Çin'de beş dağ kültürünü meydana getiren dağların hepsi de Türklerde olduğu gibi ağaçla kaplıydı ve üzerlerinde çok sayıda Tao tapınağı bulunuyordu" (Çoruhlu 2006: 35).

Cuveynî tarafından tesbit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları vardı. Bu dağa Kuttağ denirdi. Bu dağ, Çinliler tarafından götürüldükten sonra Uygurlar, perişan olmuşlardı. (İnan 2006: 50).

Şamanist inanışta doğada yer alan tüm varlıkların bir ruhu vardır, doğadaki varlıklar canlı birer varlık olarak kabul edilirler. Kurbanların dağ eteklerinde ve dağa hitaben kesilmesi, dağ ruhu ile olan irtibatı kurmak ve ondan çeşitli vesilelerle yardım ummak dolayısıyladır. Şaman dualarında Altay dağına yönelik sesleniş ve söyleyişlerde Altay dağının adeta bir tanrı olarak görüldüğü dikkatlerden kaçmaz.

"Güney Sibiry'a ve Altaydaki Türk mitolojisinde Demir-dağlara çok rastlanır." (Ögel 2003: 59). Bu demir dağlarda tıpkı Kafdağı ve Karnülbakar dağlarında görüldüğü gibi anormal vücutlu insanlar yaşamaktadır.

Eski Türklerde var olan yer-su inancından ötürü yer, kutsal kabul edilir. Dağlar ve yüksek tepeler hem yer unsuru oldukları için hem de gök tanrıya yakınlığı sağladıkları için kutsal sayılırdı. Bu nedenle eski Türkler, kimi dinî törenlerini dağ sırtlarında yaparlardı.

"Bir Altay yaradılış destanında altın bir dağın yer ile gök arasında başı ay ve güneşe degecek şekilde bulunduğu, bu dağda tanrı Ülgen'in oturduğu anlatılır. Dağın etekleri ise dünyaya ve yere değmemektedir" (Ögel 2002: 433).

Gardizi, Türgeş ve Çigil Türklerinin yakınlarında bulunan bir dağı, tanrının makamı saydıklarını ve onunla ant içtiklerini yazar (İnan 2006: 9). *"Dağların ıduk, ula vs. terimlerle anılması da onların kutsallık ve atalık işlevi"* ile bağlantılıdır. Maaday

Kara Destanında kahraman, oğlunu dağa götürerek, "bu kayın ağacı sana ana olsun, bu dağ sana baba olsun" der. Azerbaycan'da dağa baba denilmesinin yanı sıra, gelinlerin dağ gördüklerinde yüzlerini kapatmaları adeti de, dağın hem erkek hem de kayınbaba ve kocanın soy dağı olarak tasavvur edilmesinin kalıntısıdır". (Bayat 2006: 5, 6).

Dede Korkut hikâyelerinde geçen Kazılık Dağı, yaz kış buzu erimeyen yüce-lerde yer alan bir dağdır. Göktürk kitabelerinde ormanlık ve dağlık bir bölge olan Ötüken, yurt olarak tasvir edilir ve o alanın dışına çıkılmaması tavsiye edilir. Köroğlu destanında Köroğlu dağlık bir bölge olan Çamlıbel'i yurt edine-erek Bolu beyine karşı mücadelesini sürdürür.

Garzan ve Raman yöresinde anlatılan ve içerisinde dağ unsurunun yer aldığı efsane, Batman'ın Gercüş ilçesinin Çukuryurt köyünde yaşamaktadır. "Çu-kuryurt köyünde Meva ve Şamiko adlı iki dağ vardır. Bu iki dağ arasından geçen upuzun bir göl bulunmaktadır. Efsaneye göre, bu köyde birbirini çok seven iki genç varmış, Yalnız aileler onları birbirlerine denk görmüyorlarmış. Kız adeta bir ay par-çası kadar güzelmiş. Kızın adı Meva, erkeğin adı Şamiko imiş.

Bu iki genç birbirlerine kavuşmak için çok uğraşırlar, ancak ailelerini ikna edemez-ler. Bu yüzden birlikte kaçmaya karar verirler. Bir gece herkes uyurken kaçarlara; aileleri, durumu fark eder ve peşlerine düşer. Gençler, köyün sonuna vardıkları vakit aileleri tarafından görülürler. Meva, çok korkar. Ailesinin Şamiko'ya zarar verme-mesi için ondan ayrılarak karşı tepeye doğru kaçmaya başlar. Bu sırada Meva'nın ailesi, hiç düşünmeden her iki gence de ateş açar. Sevgililer oracıkta yere yığılırlar. Çok geçmeden aşkları çok büyük olduğu için "dağ"a dönüşürler. İkisinden de o kadar çok kan akar ki bu kan da iki dağ arasında upuzun uzanan bir göle dönüşür" (k1).

Çukuryurt köyünde canlılığını koruyan ve suyu hiçbir zaman azalmayan bu göl, yöre halkı tarafından Meva ve Şamiko'nun aşklarının hâlâ yaşadığıyla yorumlanır.

Ergenekon efsanesinde halk, dağa sığınarak ölümden kurtulur, yukarıdaki efsanede ise iki âşık, dağa dönüşerek ölümsüzlüğe kavuşurlar. Dağlar, isim-lerini bu âşıklardan alır. Meva ve Şamikonun akan kanlarının simgesi ise bir göldür. Bu göl, aynı zamanda sevgililerin aşklarını simgeler. Gölün varlığı, birbirlerini seven gençlerin aşklarının da ebediliğine işaret etmektedir.

Meva, "yurt, mekân, yer, makam, sığınılacak yer" (Devellioğlu1992: 756). anlam-larına gelmektedir. Efsane kahramanı Meva'nın bedensel varlığının sonlan-ması ve dağa dönüşerek ebediliği elde etmesinin simgesel dili, anlatı kahra-manına seçilen isimde de zuhur etmiştir.

Efsanenin simgesel bir dili vardır. İki dağ, iki aşığın; göl ise “sonsuz aşk”ın alegorik göstergeleridir. Âşıklar, öterek “kavuşmayı” dolayısıyla tinsel var oluşu gerçekleştirmiş, böylece ebediliğe ulaşmışlardır. Âşıkların gerçek hayatta elde edemeyecekleri “vuslat, mutluluk ve huzur” gibi dünyevî isteklerin tamamı, us dışı anlatımın sunduğu imkânlarla mümkün olmaktadır. Kahramanlar, birlikte kaçma eylemini gerçekleştirerek anlatı örgüsüne ivme kazandıran “kahramanın yolculuğa çıkması” ilkesi ekseninde hareket etmiş, birlikte ölme eylemiyle de anlatı kahramanlarının adlarının ve aşklarının ebediliği sağlanmıştır.

Yukarıdaki metin, bir etiyolojik efsanedir. Bu tür efsaneler; şehirlerin, dağların, nehirlerin veya herhangi bir olayın meydana geliş nedenini açıklarlar. Anadolu’nun hemen her yöresinde bir şehrin, dağın, şelalenin veya gölün nasıl oluştuğunu izah eden efsanelere rastlamak mümkündür. Yalnız burada efsanede anlatılan olayın neden ve sonuçları, düşünsel boyutta irdelenmez; bunun tersine duygusal ve inançsal boyutta bir yorum getirilir. “Meva ve Şamiko” adlı efsanede de Meva ve Şamiko adı verilen iki dağın ve bu dağlar arasında kalan gölün nasıl oluştukları, efsane mantığı ekseninde açıklanmaktadır.

Kimi efsaneler ise bir yerin (şehir, dağ, göl vs) adının nereden geldiğini açıklarlar. Aşağıda anlatılan efsanede “Mereto” dağının bu adı ne şekilde aldığı yine efsane mantığı içinde ve oldukça tutarlı bir biçimde dile getirilmektedir.

Mereto Dağı, Batman’ın Sason ilçesinin en yüksek dağıdır. Sason halkı, Temmuz ayında bu dağın yüksek yerlerine çıkarak kutlamalar yaparlar. Yörede dağla ilgili olarak Nuh’un gemisinin tufan sırasında bir süre bu dağda kaldığı, daha sonra ise Şırnak’taki Cudi Dağı’na gittiği ile ilgili bir inanış yaşamaktadır. Geminin Mereto Dağı’ndan ayrılışı sırasında dağ, dile gelmiş ve “meretu” yani “sen gitme” demiştir. Dağ adını bu söyleyişten almıştır. Söyleyiş, zamanla değişerek “Mereto” şeklini almıştır (k4)

Halkın yılın belirlenmiş bir döneminde bu dağın yükseklerine çıkıp kutlamalar yapmaları, dağın kurtarıcılığına dair kutsallıkla ilişkilidir.

Anadolu halk kültüründe dağla birlikte bazı taş ve kayaların da kutsal kabul edildiği görülür. Dağ ulaşılmazlığı ve yüceliği simgelediğine göre, ondan kopan bir taş veya kayanın da aynı özelliklere sahip olduğu düşünülür. Aynı zamanda kaya ve taş sertlikleri itibarıyla “güç” unsuru ile de ilişkilendirilir.

Hacı Bektaş ile ilgili bir menkıbede, aslana binip yılanı kamçı yaparak Hacı Bektaş’ı ziyarete gelen Seyyid Mahmut Hayrani’ye karşın Hacı Bektaş’ın kızıl bir kayaya binerek karşılamaya çıktığı ve kayayı uzunca bir süre yürüttüğü hikâye edilir. Bektaşiler ve Kızılbaşlarca, bugün türbeye 350 m. uzaklıkta bulunan bu kayanın gerçekten yürüdüğüne inanılır (Artun 2011: 115).

Sason'un Şahinli mezrasında ortası delikli bir taş bulunmaktadır. Değirmen taşına benzeyen bu taşın devlerin savaşı sırasında Şahinli dağından fırlatılmış olduğuna inanılır. Köylüler taşı kaldırıp araziye tarıma açmak isteseler de bunda başarılı olamazlar. Taşın etrafını çitlerle çevirip öylece bırakmak zorunda kalırlar (k4).

Burada taşın günümüz teknolojik imkânlarına rağmen kaldırılamayışı, bu taşın özgü bir kutsiyeti hikâye etmektedir. Nitekim adı geçen taşın, Şahinli Dağı'ndan fırlatılmış olması, yukarıda belirttiğimiz dağ/taş ilişkisini de açıklamaktadır. Yörede, bu delikli taşın Şahinli Dağı'nda yaşadığı düşünülen devler tarafından atıldığına inanılır. Bu da bize Kaf Dağı, Karnülbakar ve Olimpos gibi dağlarda yaşadığına inanılan olağanüstü varlıklara benzer bir varlığın (devler) Dünya mitolojilerindeki ortak simgelerden biri olarak anlatıda yer aldığını göstermektedir. *"Efsanelerin nedeni belli olmayan varlık, olay ve durumlara açıklama getirme, toplumsal ideal ve kurumları geçerli kılma gibi işlevleri vardır"* (Oğuz vd 2010: 141). Sason'da anlatılan "Delikli Taş" efsanesinde de taşın orada bulunuşu, "söylenenin inandırıcılığı kuralı" doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır.

Araştırma alanımızda yer alan dağ ile ilgili inanışlar yukarıdaki efsanelerle sınırlı kalmaz. Gercüş'te bir dağın tepesinde bulunan "Silotkina Mırada" adındaki ziyarete çocuğu olmayan kadınlar giderek bezden bebekler yapar ve beşik içine bırakırlar; bu sayede hamile kalacaklarına inanırlar (k5).

Altay Türkleri için Altay Dağı kutsaldır. Dini törenler, Tanrı'ya kurban sunma merasimleri, çocuğu olmayan kadınların dua etmeleri, hastaların iyileşmek için medet ummaları Altay Dağı'nda yapılmaktadır. Batman yöresinde "Silotkina Mırada" adı verilen ziyaretin yüksek bir yerde bulunması ve orada yapılan çeşitli ritüeller, Altay Türklerinin Altay Dağı'na yönelik inanış ve uygulamalarıyla paralellik göstermektedir.

Gercüş'te bulunan Seyyid Bilal Türbesi'nde genç kız ve kadınların ağaca beşik gibi bağladıkları bezlerin içine taş atmaları (k6) ve bu taşın bez içinde kalmasını, dileğin gerçekleşeceğine dair yorumlamaları da yine "taş" kültürü ile bağlantılı bir başka uygulama olarak dikkati çekmektedir. Bu ritüelde taş, "bebek" ile özdeşleştirilmektedir.

Yörede hastalıktan kurtulmak ve nazardan korunmak amaçlı yapılan ritüellerde de taşın önemli bir unsur olarak yer aldığı görülür: "Yeni yapılan bir evin görünen bir yerine ya da kapı başına diken ya da kara bir taş asılır. Kötü gözlü biri eve baktığı zaman, dikenin o kişinin gözüne batacağına ya da gözlerinin kara taş gibi kapkara olacağına inanılır. Günümüzde hemen her evin kapısında kara bir taş veya diken bulunmaktadır" (k3)

Yörede şimşek çakması sonucu bir kısmı parçalanıp diğer kısmı ise sağlam kalan iki kaya bulunmaktadır. Halk yarısı parçalanmış bu kayalara ağrıyan yerlerini sürerek şifa bulmaya çalışırlar (k3). Bu pratiğin temel ögesi kişinin taş ile temasının gerçekleşmesidir. Bu davranış ile kişi, taşta bulunan ve şimşek unsuruyla da zenginleşen “sağlamlık” “dayanıklılık” gibi sembolik unsurları kendi bünyesine almayı temenni etmektedir. Bu ritüelde taşla birlikte yine doğaüstü bir varlık kabul edilen “şimşek” unsuru bir arada düşünülmektedir. Adeta insanoğlu, şimşek düştüğü halde bir tarafı sağlam kalabilmiş kayayla kendisini özdeşleştirmekte ve kaya gibi ayakta kalabilmeyi arzulamaktadır.

3. SU KÜLTÜ

İlkçağ Yunan Filozoflarından Thales, “ilk neden sudur” diyerek varlığın kaynağını suya bağlar. Mısır, Hint, Sümer ve Türk mitolojilerinde “su” önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Mitolojik sistemlerde su, evrenin tüm potansiyelini ve tohumlarını içinde barındıran bir rahim olarak düşünülmüştür... İ.Ö.4000 yıllarında Asur Mezopotamya uygarlıklarında evrenin sudan yaratıldığına inanılmıştır. Sümerler Su Tanrısına “Ea” adını vermiştir”* (Çağlar 2008: 76, 79) Mısırlılar, Nil nehrine bakire kızlar kurban etmişlerdir.

“Dünyanın yaratılışında önemli rol oynayan motiflerden biri sudur. Kuzey Asya etniklerinin efsanelerinin çoğunda yeryüzünün uçsuz bucaksız bir denizden oluştuğu” söylenir. Aynı motif, “Kuzey Amerika yerlilerinin efsanelerinde” de görülür (Örnek 1971: 193).

Dünya mitolojilerinde büyük sulara korku ve saygıyla bakılır. Birçok mitolojilerde su tanrıları bulunmaktadır. Tanrı ve tanrıçalarıyla ünlü Yunan mitolojik sisteminde okyanusların ve deniz tanrılarının tanrısı olarak bilinen Poseidon’dan başka onlarca deniz, nehir ve pınar tanrı veya tanrıçası bulunmaktadır.

Türklerin yaradılış mitinde Tanrı Ülgen yaratma ilhamın suda yansıyan bir kadın görüntüsünden almıştır. 19. asırda Prof. Dr. W. Radloff tarafından Şamanî Altay Türkleri arasında derlenen bir efsanede yer alan unsurlar, Türk mitolojisiyle ilgili önemli noktalara işaret etmektedir. *“Daha hiçbir şey yokken Tanrı Kayra Han’la uçsuz bucaksız su vardı. Kayra Han’dan başka gören, sudan başka görünen yoktu. Ay, yıldızların en büyüğü, varlıkların başlangıcı, insanoğullarının da ilk atası, Tanrı Kayra Han’ın, bu sade sudan âlemde canı sıkılıyordu. O, yalnızlık içinde düşünürken suda bir dalga belirdi. (Akine) Ak Ana denilen bir kadın hayâli görünerek Tanrı’ya “Yarat!” dedi, yine suya gömüldü.”* (Banarlı 1987: 12).

Bu efsanede evrenin henüz yeryüzü yok iken sadece sudan ibaret olduğuna vurgu yapılmakta ve aynı zamanda Tanrı Kayra Han'a yaratma ilhamını veren kadının, uçsuz bucaksız olan bu suda belirdiğine işaret edilmektedir. Efsanenin ilerleyen bölümlerinde yeryüzünün suyun altından çıkarılan bir avuç toprak yoluyla yaratıldığı anlatılır.

"Kimek Türkleri İrtiş Irmak'ını büyük sayarlar, ona taparlar ve secde ederler, Su, Kimeklerin tanrısıdır. Su üzerine yemin, bugün Anadolu'da yaşamaktadır" (Ögel 2002: 326, 327)

Dede Korkut hikâyelerindeki savaşçı beyler, arı sudan abdest alarak savaşa girerler. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyda Salur Kazan, düşmanlar tarafından kaçırılan ailesinin yerini suyla haberleşerek öğrenmeye çalışır ve bunun karşılığında karabaşını su için kurban etmeye hazır olduğunu dile getirir.

Halk kültüründe su, temizliğin, maddî ve manevî kirlerden arınmanın sembolüdür. Halk hekimliğinin büyüsel yollu sağaltmalarında sudan yararlanılır. Suyla toprağın karıştırılmasıyla elde edilen çamurun vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesi, kurşun dökme gibi ritüellerde su, birinci derecede işlev yüklenir. Toplumumuzda bilhassa yaşlı insanlar, kendisine bir bardak su getirene "su gibi aziz ol" diyerek dua ederler. Bu duada da görüldüğü üzere su azizdir ve bir insanın suya benzemesi onun yüce olmasıyla eşdeğerdir. Bir bakıma bu dua, adeta çeşitli mitolojik sistemlerde evrenin ve insanın yaradılışının anlatıldığı söylencelerde ortaya çıkan ve çoğunlukla dört temel unsurdan biri olarak kabul edilen "kutsal su" ya göndermede bulunur.

Anadolu'nun hemen her yöresinde sularının kutsal olduğuna inanılan çeşitli ırmak, çay, kuyu ve çeşmeler bulunmaktadır. Ayrıca birçok türbe ve yatırın subaşlarında bulunması da oldukça manidardır. Buralarda bulunan sular, çeşitli dileklerin gerçekleşmesi amacıyla kullanılır. Halk, ritüelini gerçekleştirdiği sularla ilgili birçok efsane ve inanış üreterek adeta davranışının gerekçesine açıklık kazandırmaya çalışır.

Araştırma alanımız olan Garzan-Raman yöresi halk inanışlarında suyun tıpkı dünya mitolojilerindekine benzer şekilde kutsal sayıldığı görülmektedir. Bunlardan biri "Kırkat Gölü" ile ilgilidir. Gercüş ilçesinde bulunan bu gölle ilgili şöyle bir inanış yaşamaktadır:

"Yılın belirli zamanlarında bu göl, bu ilçede yaşayan insanlardan birinin adını söyleyerek onu istemiş. Adı çağrılan kişi, bilinç dışı olarak gölün yakınına gider, göle yaklaştığı an, su onu çeker ve boğarmış" (k2).

Halk, Kırkat gölünün yılın belirli günlerinde insan kanı istediğine inanır. Benzer inanış, Siirt yöresindeki Botan çayı ile ilgili olarak da yaşamaktadır. Çarşamba günleri Botan suyu kimseyi kabul etmemekte ve taşkınlık yapmaması karşılığında geçtiği her ilden yedi kişinin canını alacağına inanılmaktadır. Bu nedenle Botan Çayı'nın geçtiği bölgelerde halk, akarsuyun yakınlarına gitmemeye özen göstermektedir.

Birçok mitolojik sistemde kurban ayinlerinin önemli bir fonksiyonu vardır. İlkel insan, kendisi için tehlike olarak gördüğü varlık ve olaylarla barışıklığı sağlamak istemiş, bunu kutsal saydığı doğaüstü olay ve varlıklara kurbanlar sunarak yapmıştır. Ancak ilahî dinler, bu tarz eylem ve ritüelleri yasaklar; insanoğlu, yeni dinin kuralları ekseninde hareket etmeye başlar. Ve bu yüzden doğaüstü kudretlere karşı geçmiş asırlarda yaptığı eylemi (kurban sunma) tekrarlayamaz. Bunun sonucu olarak da doğa, insandan intikam alır. Bu durum bilinçaltında, bir gölün, bir nehrin insan kanı istemesi yahut can alması olarak tezahür eder.

Yüce dağlarda, subaşlarında kesilen kurbanlar, dağ ve suların tanrı kabul edildiği dönemlerle ilişkilidir. Günümüzde Kırkat Gölü ile yaşayan “gölün insan istemesi” inanışı mitolojik kaynaklıdır. Sulara kurban sumaktan vazgeçen insan, bir anlamda geçmiş asırlarda kurban keserek doğaüstü güçlerle yaptığı barışıklığı bozmuştur. Kurban isteyen su değil, aslında canlı bir varlık olarak kabul edilen, konuşan bir “su tanrısı” olmalıdır. Nitekim İskandinav mitolojisinde de boğulanları kendisine çeken bir su tanrısından bahsedilmektedir. Bu durum, farklı coğrafya ve kültürlerde, mitolojik devirlerden bu yana kutsal sayılan suyla ilgili doğan korku kaynaklı halk yaratmalarındaki benzerliğe işaret etmektedir.

4. SONUÇ

Dağ ve su odaklı edebî halk yaratmalarının tüm Dünya mitolojilerinde aynı veya benzer şekildeki görünümüleri, bize insanoğlunun ortak bilinç dışı aksiyonlarının farklı mekân ve zamanlarda devamlı tekrarlandığını gösterir. İnsanoğlu, doğaüstü varlıklarla olan ilişkilerinde daima ihtiyatlı davranmış, bilinçaltında yatan korku ve kaygılarını simgesel dilli kutsal metinler oluşturarak yatıştırmış; böylece kendisi, ailesi veya yaşadığı topluma yönelik muhtemel tehlikeleri bertaraf etmeyi amaçlamıştır.

Garzan ve Raman yöresinde tespit ettiğimiz muhtelif efsane metinleriyle inanış unsurları, halk dehasının bilinç dışı dalgalanmalarının sembolik anlatımlarıdır. Bu nedenle bu metinler, insan zihninin ve bilinçaltının farklı

katmanlarının irdelenmesine yardımcı olabilir. Bu bağlamda araştırma alanı “insan” merkezli olan psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve edebiyat gibi sosyal bilimlerin birey-toplum-sanat ilişkisinin aydınlatılmasına katkı sunabilecek bu tarz metinlerden istifa etmeleri sağlanmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Artun, Erman (2011), *Türk Halk Bilimi*, Karahan yayınları, Adana.
- Banarlı, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli (2006), *Türk Mitolojisinde Dağ*, Folklor/Edebiyat, Cilt: 12, Sayı: 46, sayfa: 1-9.
- Çağlar, Birsal (2008), *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Aynur Koçak, Kocaeli.
- Çoruhlu, Yaşar (2006), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 169, Ankara.
- İnan, Abdülkadir (2006), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Öcal ve Diğerleri (2010), *Türk Halk Edesbiyatı El Kitabı*, Grafiker yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2002), *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Örnek, Sedat Veyis (1971), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek yayınları, İstanbul.

Kaynak Kişiler:

- K1 Resul Çakır, 1922 doğumlu, Batman, Gercüş, Çukuryurt köyü, çiftçi.
- K2 Mehmet Gün 1950 doğumlu, Batman/Gercüş, emekli öğretmen.
- K3 Sabri Kırtak 1992 doğumlu, Batman/Kozluk, üniversite öğrencisi.
- K4 Sabiha Çelik 1962 doğumlu, Batman/Sason, ev hanımı.
- K5 Hacire Binay 1970 doğumlu, Batman/Gercüş, ev hanımı.
- K6 Fatma Yıldız 1962 doğumlu, Batman/Gercüş, ev hanımı.